

УДК330.322:330.341.1:340.134

Н. М. Столбуненко,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та управління
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
Французький бульвар, 24/26, 65044, м. Одеса, Україна
e-mail: talya18@mail.ru

М. Д. Новокрещенська,

ТОВ «Югметалсервіс»
От. Головатого, 31, м. Одеса, 650003, Україна,
e-mail: mashel.novo@gmail.com

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ЯК ДЕРЖАВНА СТРАТЕГІЯ УКРАЇНИ

В статті досліджуються основні проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку України, як недосконалий механізм фінансового забезпечення інноваційно-інвестиційних програм; відсутність ефективного менеджменту; нерозвиненість регіональної інфраструктури інноваційно-інвестиційного процесу та інші.

Ключові слова: інновації, інвестиції, інвестиційні ресурси, інноваційна політика.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Дослідження світового досвіду зазначає, що активне залучення та раціональне використання інвестицій – найшвидший шлях до піднесення економічного розвитку держави на новий рівень, зокрема інноваційний. Продумана інноваційно-інвестиційна політика забезпечує її учасників сприятливими нормативно-правовими та економічними умовами для вкладення інвестицій в економіку держави, зосереджуючи їх інноваційну спрямованість. Отже модернізація української економіки на засадах інноваційного розвитку має забезпечуватися комплексним застосуванням усіх доступних важелів економічної політики та запобіганням конфлікту між їхніми впливами та між вирішенням стратегічних та поточних завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями інвестиційно-інноваційної політики та інноваційного розвитку держави займалися багато вітчизняних науковців, зокрема: В. М. Геєць, Л. М. Борщ, Т. Й. Товт, О. Є. Кузьмін, Г. І. Климкова, М. В. Гаман, Л. І. Федулова, Б. А. Малицький, А. С. Попович та інші. Більшість науковців сходяться на думці, що саме від активності державної політики залежить інноваційний розвиток економіки. М. В. Гаман стверджує, що особливості соціально-економічного розвитку в Україні вимагають підвищення державної

підтримки інвестиційно-інноваційної діяльності. Л. І. Федулова також вважає, що забезпечення економічного розвитку можливе лише у разі проведення активної інноваційної політики держави. Інноваційна діяльність може бути ефективною лише тоді, коли буде задіяний такий важливий фактор, як державне регулювання.

На різних рівнях економічного управління й регулювання розробляється і реалізується інвестиційна політика, яка є складовою частиною державної наукової й технічної політики.

Постановка завдання. Метою є обґрунтування особливостей процесів інноваційної економіки в Україні на сучасному етапі та пошук шляхів підвищення її ефективності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні Україна стоїть на шляху всебічних і всепоглинаючих перетворень. За таких умов проблема налагодження стабільного інвестиційного процесу стає однією з першочергових. На жаль, інвестиційний клімат в Україні не може бути охарактеризований як сприятливий через низку проблем, зокрема нестабільність нормативно-правової бази; постійні коливання курсу національної грошової одиниці; політична нестабільність; недостатній рівень розвитку валютного регулювання; низький рівень забезпечення привабливості об'єктів інвестування, інвестиційної діяльності банків, розвитку та функціонування парабанківської системи; недостатня кількість вільних економічних та офшорних зон та інших.

На сучасному етапі розвитку економіки різноманітні джерела фінансування можуть використовуватися підприємствами при здійсненні інвестиційної діяльності, зокрема: власні фінансові ресурси і внутрішньогосподарські резерви; позикові фінансові засоби; залучені фінансові засоби, одержані від продажу акцій, пайових та інших внесків трудових колективів, громадян і юридичних осіб; грошові кошти, що централізуються об'єднаннями підприємств; кошти позабюджетних фондів і державного бюджету; кошти іноземних інвесторів тощо. Власним джерелам фінансування приділяється особлива роль для суб'єктів господарювання в Україні через обмеженість зовнішніх джерел інвестицій у формі позикових і залучених коштів. За рахунок власних коштів українських підприємств також фінансується основний обсяг капіталовкладень, однак співвідношення між власними і позиковими коштами є трохи іншим, ніж у закордонних підприємств [13, с. 116].

Оздоровлення та розвиток сучасної економіки України неможливий без активізації інвестиційної діяльності, пошуку та залучення надійних інвесторів, які б розміщували свої інвестиції на довгострокові терміни,

забезпечуючи цим стабільний розвиток важливих ланок господарства. Україна має всі шанси для залучення інвестиційних ресурсів та використання їх на користь економіки, тому що потенціал української економіки має досить «широкі горизонти» для свого розвитку.

В той же час макроекономічні показники України залишаються на периферії світових інвестиційних потоків, що значно підсилюється недостатнім рівнем інвестиційних ресурсів, а також ускладнюється кризовими явищами у світовій економіці.

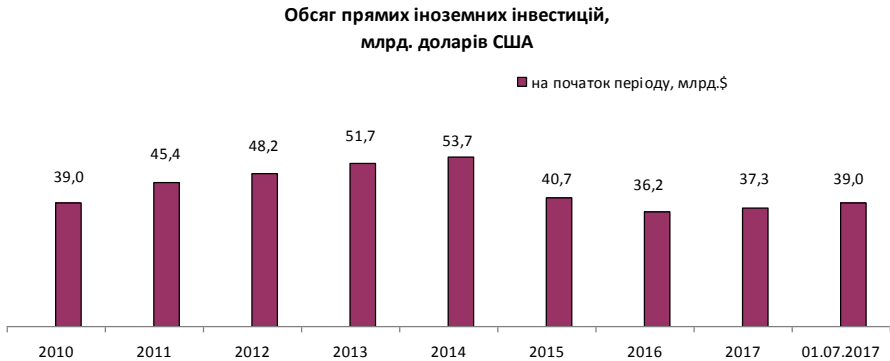
Основу інвестиційної діяльності будь-якої держави визначають за обсягом прямих іноземних інвестицій та за інвестиціями в основний капітал.

За даними Держстату у січні-червні 2017 року в економіку України іноземними інвесторами з 75 країн світу вкладено 711,2 млн. дол. США прямих інвестицій (акціонерного капіталу) [4].

Рис. 1. Прямі інвестиції в Україні за період 2010-2017 рр.

Обсяг залучених з початку інвестування прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) в економіку України на 01.07.2017 року становив 38981,5 млн.дол. США [4].

Рис. 2. Обсяг іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) в економіку України за період 2010-2017 рр.

Інвестиції спрямовуються у вже розвинені сфери економічної діяльності.

Станом на 01.07.2017 найвагоміші обсяги надходжень прямих інвестицій були спрямовані до установ та організацій, що здійснюють фінансову та страхову діяльність – 26,4% та підприємств промисловості – 26,7 %.

До основних країн-інвесторів належать Кіпр –25,5 %, Нідерланди – 16,2 %, Російська Федерація – 11,4 %, Велика Британія – 5,5 %, Німеччина – 4,5 %, Віргінські Острови (Брит.) – 4,3 %, і Швейцарія – 3,9 %.

Обсяги освоєння капітальних інвестицій підприємств України у січні-червні 2017 року складають 155,1 млрд. грн., що на 22,5 % більше від обсягу капітальних інвестицій за відповідний період 2016 року [4].

Рис. 3. Капіталі інвестиції за період 2009-2017 рр.

Провідними сферами економічної діяльності, за обсягами освоєння капітальних інвестицій, у січні-червні 2017 року залишаються: промисловість – 33,2 %, будівництво – 13,9 %, сільське, лісове та рибне господарство – 16,1 %, інформація та телекомунікації – 5,0 %, оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів – 7,7 %, транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність – 7,7 %, державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування – 3,5 %, операції з нерухомим майном – 4,1 %, інше – 6,7 % [4].

Головним джерелом фінансування капітальних інвестицій, які раніше, залишаються власні кошти підприємств та організацій, за рахунок яких у січні-червні 2017 року освоєно 74,3 відсотка капіталовкладень [4].

Частка кредитів банків та інших позик у загальних обсягах капіталовкладень становила 5,2 %.

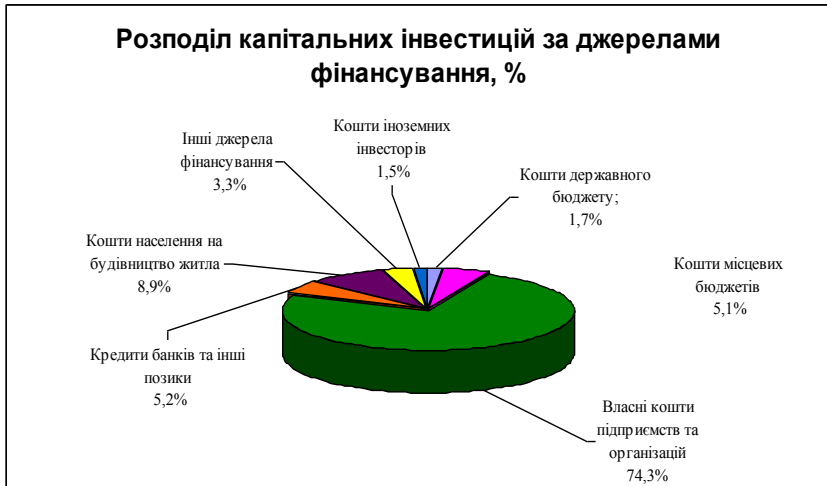
Рис. 4. Розподіл освоєних інвестицій за сферами економічної діяльності

За рахунок державного та місцевих бюджетів освоєно 6,8 % капітальних інвестицій. Частка коштів іноземних інвесторів становила 1,5 % усіх капіталовкладень, частка коштів населення на будівництво житла – 8,9 %. Інші джерела фінансування становлять 3,3 % [4].

Отже, Україна залишається привабливою для інвестицій, водночас вона не знаходиться осторонь світових процесів, є достатньо інтегрованою у світове господарство і порушення макростабільності на зовнішніх ринках має свій відголос в Україні.

У рейтингу Doing Business 2017 за результатами 2016 року Україна піднялась на +1 пункт і посіла 80 позицію. У порівнянні із 2016 ро-

ком, Україна покращила свої позиції за такими показниками, як: створення підприємств – з 24-го до 20-го місця; підключення до електромереж – із 140-го до 130-го місця; захист міноритарних інвесторів – із 101-го до 70-го місця; забезпечення виконання контрактів – з 93 до 81 місця [4].

Рис. 4. Розподіл капітальних інвестицій за джерелами фінансування

Також, слід відзначити, що у рейтингу агентства Moody's Investors Service Україна покращила свій кредитний рейтинг в міжнародному економічному списку. Він змінився зі «стабільного» на «позитивний» [4].

Так, на поліпшення показників вплинуло проведення структурних реформ в Україні, що допомогло країні впоратися з борговим навантаженням і поліпшити позиції на зовнішніх ринках.

Для подальшого покращення інвестиційного клімату України актуальним на сьогодні є питання удосконалення правової та організаційної бази для підвищення дієздатності механізмів забезпечення сприятливого інвестиційного клімату й формування основи збереження та підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки [2, с. 147].

В той же час, основними причинами зниження активності інвестиційної діяльності в Україні є:

- несприятливий інвестиційний клімат;
- неналежна підготовка інвестиційних проектів та програм та їх недовіра;

- нерозвиненість інвестиційних інструментів та інвестиційного ринку;

- недосконала законодавча база [9, с. 74].

Відтак, задля підвищення рівня інвестиційної привабливості нашої країни та активізації інвестиційної діяльності як на макро, так і на мікрорівнях необхідно:

- уряду та керівництву країни дотримуватися активної позиції щодо залучення інвестицій;

- підтримувати на державному рівні програми та проекти зарубіжних та вітчизняних інвесторів;

- продовжувати формування сприятливого інвестиційного клімату;

- забезпечувати прозорість, «партнерські» відносини між державою та інвестором;

- розвивати інвестиційний ринок та сприяти його інтеграції у світовий простір [7, с. 112].

Лише активна державна позиція та комплексний підхід щодо вирішення існуючих проблем, пов'язаних з інвестиційною діяльністю на мікро- і макрорівнях, дозволить з максимальною ефективністю реалізувати Україні свій потенціал в інвестиційній сфері, що стане передумовою її сталого економічного розвитку в майбутньому.

Спеціалізованими органами державного управління було зроблено чимало для нівелювання руйнівного впливу, завданого трансформаційною кризою інноваційній сфері. Проте пріоритетні орієнтири вищих органів влади постійно знаходилися у сфері вирішення гострих поточних економічних проблем. Аналізуючи розподіл функцій управління між вищими органами державної влади, функції міністерств та відомств з питань науково-технічної інноваційної політики, можна стверджувати, що апарат більшості міністерств та відомств не налаштований на послідовне проведення інноваційної політики. Втім, і основний для інноваційної політики Закон «Про інноваційну діяльність», сприяючи організації інноваційної діяльності, все ж оминає її основні аспекти, залишаючи поза увагою основне питання – базові інновації. Окрім того, цей закон не може діяти до ухвалення Закону «Про пріоритетні напрями інноваційного розвитку економіки України» та створення передбаченої системи державних інститутів підтримки інноваційної діяльності [6].

Здійснюючи політику регулювання і стимулювання інноваційного розвитку, держава змушена постійно вирішувати проблему балансу розподілу суспільних ресурсів. Традиційна дилема суспільного вибору

встановлення співвідношення між виробництвом продукції споживчого і виробничого призначення («гармати чи масло») перетворюється сьогодні на тріаду «гармати, масло чи наука». Вкладаючи кошти в стимулювання споживчого попиту, суспільство відволікає їх від інвестиційного й інноваційного напрямів (точніше, ці кошти використовують на поновлення інвестиційного потенціалу тривалим шляхом, суттєво втрачаючи обсяг). Рішення про концентрацію коштів на реалізацію інноваційних проєктів, своєю чергою, веде до відносного зменшення обсягів споживання та поточного виробництва й інвестування. Проте, як зазначав ще М. Туган-Барановський, у довгостроковій перспективі саме технологічні зміни формують сукупний попит. Отже, вкладаючи кошти в інновації, суспільство закладає основи довгострокової стратегії формування внутрішнього ринку товарів споживчого та виробничого призначення.

Уповільнення з другої половини 2001 року темпів зростання основних макроекономічних показників супроводжується в українській економіці нагромадженням макроекономічних диспропорцій та суперечностей і зниженням регульованості економіки

Головною причиною такої ситуації є, насамперед, те, що, за умов відсутності системної інвестиційної політики, у міру досягнення межі завантаження виробничих фондів потенціал економічного зростання підійшов до межі вичерпання. Складовими цього процесу є:

- зниження темпів зростання експорту. Кошти, отримані національною економікою під час сприятливої кон'юнктури для експорту металопродукції, не було використано належним чином на інвестиції в більш технологічні галузі, які могли б досягти конкурентоспроможності на світовому ринку;

- вичерпання ефекту девальвації гривні, яка мала місце у 1998-1999 рр. За підрахунками експертів, ревальвація гривні поступово підвищила курс до рівня, який встановився після кризи вересня 1998 р.;

- вичерпання позитивного ефекту збільшення доходів населення. Протягом 2001 року спостерігалось поступове випередження темпів зростання доходів населення над темпами зростання роздрібного товарообороту, причому з початку нинішнього року цей розрив посилюється;

- збільшення імпорту споживчих товарів, яке підтримується ревальваційними тенденціями;

- втрата стимулюючого ефекту ремонетизації товарно-грошового обігу у зв'язку з тим, що падіння реальної швидкості обороту грошей

перевищило темпи збільшення грошової пропозиції та призвело до створення дефіциту ресурсів на ринку безготівкових коштів [14, с. 64].

За даними Міністерства освіти і науки України та The Global Innovation Index було складено динаміку підіндекса «Інновації» України за 2012-2017 рр (табл. 1).

Таблиця 1

Підіндекс «Інновації» та його складові для України за період 2012-2017 рр.

	2012-2013		2013-2014		2014-2015		2015-2016		2016-2017	
	рейтинг з 144 країн	бал (1-7)	рейтинг з 148 країн	бал (1-7)	рейтинг з 144 країн	бал (1-7)	рейтинг з 140 країн	бал (1-7)	рейтинг з 138 країн	бал (1-7)
Інновації	71	3,2	93	3	81	3,2	54	3,4	52	3,4
Здатність до інновацій	58	3,3	100	3,2	82	3,6	52	4,2	49	4,4
Якість НДІ	64	3,7	69	3,6	67	3,8	43	4,2	50	4,2
Витрати компаній на дослідження і розробки	104	2,7	112	2,7	66	3,1	54	3,4	68	3,3
Співпраця університетів та промисловості у дослідженнях і розробках	69	3,6	77	3,4	74	3,5	74	3,5	57	3,5
Державні закупівлі високотехнологічної продукції	97	3,2	118	3	123	2,9	98	3	82	3,1
Наявність вчених та інженерів	25	4,8	46	4,5	48	4,3	29	4,7	29	4,7

Джерело: [10].

Процеси економічної трансформації Україна почала, маючи в цілому розгалужену сферу досліджень та розробок, значний досвід освоєння інновацій, особливо у сфері енергетики та електрифікації, виробництві ряду видів озброєнь, деяких інших галузях. Разом з тим, технічний рівень базових галузей виробництва – вугільної, чорної металургії, харчової, багатьох галузей машинобудування (наприклад, сільськогосподарського, виробництва устаткування для харчової промисловості, шляхово-транспортного устаткування, приладобудування, медичної техніки) застарів. Виробництво в цілому характеризувалося високою енерго- та матеріалоємністю, значним застосуванням ручної праці. Дедалі помітнішим ставало відставання України у застосуванні ефективних інформаційних технологій, в тому числі в сфері досліджень та розробок, автоматизації виробництва та управління. Низькою була ефективність використання результатів науково-технічного пошуку, що зумовлювалося загальною орієнтацією економічного розвитку на екстенсивний тип відтворення, директивністю планування, обме-

женим доступом галузей загального призначення до інноваційних результатів, недосконалістю критеріїв ефективності економічного розвитку, обмеженістю фінансових ресурсів та відсутністю налагоджених і постійно діючих механізмів їхньої концентрації на інноваційних пріоритетах [8, с. 102].

Тому питання подальшого інноваційного розвитку, прискорення науково-технічного прогресу розглядалося в Україні як надзвичайно актуальне протягом практично всього періоду економічних реформ. Вже у 1991 р. було створено Комітет з питань науково-технічного прогресу. В інноваційній сфері діяли Державний комітет з питань науки та техніки (1992-1995 рр.), Державний комітет з питань науки та техніки і промислової політики (1995-1996), Міністерство у справах науки і технологій (1996-1998), Державний комітет з питань науки та інтелектуальної власності (1998-2000), Міністерство науки та освіти (з 2000 р.). Нинішні повноваження суб'єктів державного регулювання, які покликані відігравати провідну роль у формуванні та реалізації державної науково-технологічної політики, визначені в Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність». За вказані роки спеціалізованими органами державного управління було зроблено чимало для пом'якшення руйнівного впливу, завданого трансформаційною кризою інноваційній сфері.

Важливим напрямом роботи стало створення законодавчої бази, яка забезпечує формування та проведення в державі узгодженої науково-технічної політики, ефективне функціонування та розвиток сфери досліджень та розробок, поглиблення її зв'язків з виробництвом в умовах переходу від директивних методів управління до ринкових відносин. Уже в перші роки незалежності Верховною Радою України був прийнятий ряд законів України, спрямованих на регламентацію наукової та науково-технічної діяльності, зокрема: «Про основи державної політики в сфері науки і науково-технічної діяльності» (1991), «Про наукову і науково-технічну діяльність» (1991), «Про науково-технічну інформацію» (1993), «Про наукову і науково-технічну експертизу» (1995). Вихідні умови для формування вітчизняної системи захисту інтелектуальної власності були визначені Законом «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» та рядом інших, пов'язаних з ним, наприклад, «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» та інші.

Отже, заяви про те, що в Україні нині переважно сформувався необхідні передумови для переходу на інноваційну модель економічного розвитку, видаються надто оптимістичними. За умов недосконалості

ринкового механізму ціноутворення, фондового, товарного, кредитного, грошового та валютного ринків наразі не можна стверджувати про наявність автономних ринкових стимулів інноваційного розвитку [10, с. 197].

Перехід до інноваційної моделі економічного розвитку потребує реалізації трьох основних завдань:

- розвитку конкурентоспроможного підприємницького сектора та його ядра – великих корпорацій, його здатності до концентрації і перерозподілу коштів у пріоритетні напрями;
- дотримання державних пріоритетів розвитку освіти, науки і технологій;
- повноцінної інтеграції у глобальну інноваційну сферу, світову торгівлю наукоємними товарами та інтелектуальною власністю [12, с. 374].

Державна стратегія, орієнтована на забезпечення інноваційного розвитку України, повинна бути спрямована на виконання потрійного завдання:

- безпосереднє здійснення заходів національного та регіонального рівнів, які сприятимуть підвищенню якісних характеристик вітчизняного науково-технологічного потенціалу, інтенсифікації процесу опанування науковими знаннями та новими технологіями, всебічному розвитку людського капіталу;
- заохочення здійснення суб'єктами національної економіки інноваційної діяльності та інвестицій інноваційного спрямування з метою збільшення пропозиції інноваційних продуктів, технологій та знань;
- заохочення попиту суб'єктів національної економіки на інноваційні продукти, технології, знання, створення сприятливих умов для впровадження інновацій у виробничу діяльність та побут населення [1, с. 45].

Отже, інноваційний розвиток України повинен базуватися на:

- провадженні цілеспрямованої державної промислової та інвестиційної політики, спрямованої на активізацію нововведень, як пріоритетної складової загальної стратегії соціально-економічного розвитку держави, забезпеченні єдності структурної та інноваційної політики;
- створенні сприятливих інституційних умов для інноваційної діяльності в країні: правового забезпечення інноваційної діяльності підприємств; запровадження дієвого пільгового режиму здійснення

інноваційної діяльності; удосконалення механізмів фінансування інноваційної діяльності;

- застосуванні засобів захисту національного ринку, виробництва та капіталу, заохоченні їхнього розвитку, стимулюванні інноваційної спрямованості останнього;

- послідовному збільшенні сукупного попиту, вдосконаленні інфраструктури ринків з метою підвищення частки складних, наукоємних продуктів в особистому та виробничому споживанні;

- створенні умов для реалізації вітчизняними підприємствами наступальної стратегії на зовнішніх ринках, підтримки конструктивної конкуренції на внутрішньому ринку, яка заохочуватиме підприємства до інноваційної діяльності;

- диверсифікації організаційних форм функціонування національної економіки, забезпеченні співпраці малих, середніх та великих підприємств, підтримки провідних великих підприємств та об'єднань, які мають змогу реалізувати загальнодержавні інноваційні пріоритети, розвитку науково-виробничої кооперації, венчурного бізнесу, промислово-фінансової інтеграції, в тому числі – на міжнародному рівні;

- забезпеченні тісної інтеграції виробництва, фінансів, науки, освіти з метою сприяння випереджувальному розвитку науково-технологічної сфери;

- конверсії «тіньових» капіталів та залученні «тіньового» сектора до сфери легального обігу фінансових ресурсів, інвестування і розширення па цій основі власних ресурсів підприємств для інноваційної діяльності;

- пріоритетному розвитку людського капіталу як основи майбутнього постіндустріального суспільства [5, с. 95].

З огляду на це, провідним напрямом у процесі переходу України до інноваційного розвитку має стати поліпшення інвестиційного клімату в Україні і всебічне стимулювання національного капіталотворення та інвестиційних процесів. Суттєво прискорити розвиток інвестицій в Україні могло б виведення витрат підприємства на інвестиції в основні фонди з-під оподаткування податком на прибуток.

Отже, модернізація української економіки на засадах інноваційного розвитку має забезпечуватися комплексним застосуванням усіх доступних важелів економічної політики та запобіганням конфлікту між їхніми впливами і вирішенням стратегічних і поточних завдань. За цих умов інноваційна стратегія як така, що за визначенням сприяє підвищенню

рівня прибутковості національних підприємств, може стати реальним простором для багатогранної співпраці держави і бізнесу.

Проведене дослідження свідчить про загострення проблем у науково-технічній сфері України в останні роки. З нашої точки зору, на сучасному етапі основою загострення становища в інноваційній сфері є зростаюча невідповідність між її теперішнім становищем та потребами інноваційного розвитку. Слід наголосити, що «готовність» національної економіки та суспільства до інноваційного розвитку складається з комплексу чинників, які лежать в науково-технічній, виробничій, фінансовій, кадровій, природно-ресурсній, соціальній, політико-регуляторній сферах.

Стан інноваційної діяльності в Україні більшістю експертів-науковців визначається як кризовий і такий, що не відповідає сучасному рівню інноваційних процесів у промислово-розвинених країнах та потребам інноваційного розвитку. Стабільне скорочення реальних обсягів фінансування науково-технічного комплексу та відсутність дієвої державної науково-технічної політики не дають підстав для висновку про наявність реального підґрунтя для переходу до інноваційної моделі розвитку. Реформування науково-технічного комплексу побудовано за принципами частих змін цілей та завдань, без урахування загальновідомих факторів функціонування та розвитку науково-технічного потенціалу: активної та передбачуваної державної підтримки, формування попиту на наукові досягнення з боку реального сектора економіки тощо.

Вузькість ринків є загальновизнаною перманентною проблемою української економіки. Тривале падіння доходів населення призвело до суттєвого скорочення його платоспроможного попиту, в той час як різке скорочення інвестицій та падіння обсягів виробництва обумовили зменшення попиту на внутрішньому ринку товарів виробничого призначення. За умов звуження ринків збуту вітчизняні підприємства не могли отримувати обсяг доходів, достатній для оновлення виробництва, в свою чергу, орієнтація споживачів усіх видів переважно на споживання не сприяла зростанню попиту на товари інноваційної групи.

Варто зазначити, що, за підрахунками фахівців, для досягнення рівня інтенсивного споживання інновації народним господарством співвідношення між витратами трьох головних стадій (фундаментальні дослідження – конструкторсько-технологічні розробки, створення дослідного зразка – промислове освоєння) повинне мати вигляд 1:10:100. Це означає, що витрати на реалізацію одного інноваційного проекту в

середньому в 100 разів вищі, ніж витрати на одержання необхідних для нього результатів фундаментальних досліджень. В середині кожної з названих основних стадій є свої проміжні етапи, між тривалістю, витратами яких також існують визначені кореляції, причому загальна тенденція зростання витрат на кожному наступному етапі зберігається. Тому однією з головних причин затримки переходу до інтенсивної форми інноваційного розвитку та розпорошення фінансових, кадрових та матеріальних ресурсів в інноваційній сфері стала саме нестача в національній економіці фінансових ресурсів розвитку. Внаслідок цієї суперечності усвідомлення споживачами необхідності застосування інноваційного продукту значно випередило здатність національної економіки до продукування останнього.

Фінанси підприємств, які можуть бути використані для забезпечення інноваційних процесів, формуються з прибутку та амортизаційних відрахувань. Між тим, економіка України характеризується надзвичайно низькою рентабельністю. Так, за даними Державного комітету статистики [3], рівень рентабельності економіки України за підсумками 2016 р. має такий вигляд:

Таблиця 2

Рентабельність галузей економіки України за 2016 р.

	Рівень рентабельності (збитковості), %
Усього	7,4
сільське, лісове та рибне господарство	32,4
промисловість	4,2
будівництво	-0,4
оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	15,8
транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	5,1
тимчасове розміщування й організація харчування	-0,8
інформація та телекомунікації	8,5

продовження таблиці 2

фінансова та страхова діяльність	-4,8
операції з нерухомим майном	-8,1
професійна, наукова та технічна діяльність	17,6
діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	-3,9
освіта	5,6
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	4,5
мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	-16,5
надання інших видів послуг	5,1

Джерело: [3].

Відтак більшість потенційних інноваційних ресурсів концентрується саме в цих сферах.

Отже, складається парадоксальна ситуація, коли високотехнологічні й наукоємні галузі володіють в Україні найнижчими фінансовими ресурсами до здійснення інновацій, що поглиблює спеціалізацію України на товарах найнижчого ступеня переробки та сировинних товарах.

Практично не відбувається поліпшень у питанні розвитку інституційних інвесторів, які могли б здійснювати інноваційне інвестування, а також розвитку інноваційної інфраструктури. Зокрема, в Україні досі не створено жодного інвестиційного банку довгострокового кредитування. Практично саботується рішення щодо створення Державного банку реконструкції і розвитку. Досить показовим прикладом відсутності стимулів до інновацій є діяльність малих підприємств. Після отримання ними пільгових умов діяльності переорієнтації МП на інноваційну діяльність не відбулося. Сучасний стан малого бізнесу, його атомізація (різке збільшення питомої ваги підприємців - фізичних осіб серед суб'єктів малого підприємництва) не сприяє розвитку інноваційних малих підприємств та розвитку відповідних субконтрактних схем, на яких базується інноваційний та венчурний бізнес в розвинених країнах світу.

Окремим напрямом фінансування інноваційної діяльності може стати залучення коштів іноземних інвесторів. У країнах, що розвиваються, та перехідних економіках саме іноземні інвестиції небезпідставно

розглядають як джерело організаційних та технічних інновацій. Багато з вітчизняних експертів також обстоюють думку, що лише іноземні інвестори здатні переорієнтувати економіку на інноваційні рейки. Проте в дійсності обсяги інвестицій, що надходять до України, залишаються низькими, а їхня структура не дає можливості говорити про їхній інноваційний характер. В ній переважають вкладення у виробничу сферу, причому вони майже не торкаються перспективних високотехнологічних виробництв. Натомість зростають вкладення у сферу торгівлі, які ведуть до зростання імпорту в Україну, причому перш за все – продукції споживчого характеру [5, с. 162].

За I півріччя 2016 р. зареєстровано прямих іноземних інвестицій в Україні (табл. 3).

Таблиця 3

Обсяг прямих іноземних інвестицій в Україні на 2016 р.

	Обсяги прямих інвестицій на 01.04.2016 (млн. дол. США)	У % до підсумку
Усього	42820,4	100,0
Кіпр	10978,8	25,6
Нідерланди	5734,7	13,4
Німеччина	5425,4	12,7
Російська Федерація	3308,4	7,7
Австрія	2446,5	5,7
Велика Британія	1956,3	4,6
Віргінські Острови (Брит.)	1720,8	4,0
Франція	1536,1	3,6
Швейцарія	1455,9	3,4
Італія	955,6	2,2
Польща	773,6	1,8
США	659,6	1,5

продовження таблиці 3

Угорщина	611,7	1,4
Беліз	506,2	1,2
Інші країни	4750,8	11,2

Джерело: [3].

Найбільшим обсяг нагромаджених іноземних інвестицій залишається в харчовій промисловості та переробці сільськогосподарських продуктів – 17,4 % від загального обсягу інвестування, оптовій торгівлі та посередництві у торгівлі – 15,3 %, фінансовій діяльності – 7,9 %, транспорті – 6,9 %. У машинобудування спрямовано лише 7,4 % загального обсягу інвестицій. Між тим, показники щодо структури іноземних інвестицій, які надійшли останнім часом, свідчать про певні структурні зміни. Так, за I півріччя 2016 р. 25 % чистого припливу іноземних інвестицій надійшли у сферу оптової і роздрібною торгівлі, 17,2 % – металургію і металообробку, 7,3 % – фінансову діяльність. Натомість частка чистого приросту інвестицій в харчову промисловість становила 1,5 %, машинобудування – 3,1 % [3].

Отже, стикаючись зі скороченням попиту на свою застарілу продукцію, підприємства зацікавлені у здійсненні інновацій. Проте через застарілість основних фондів вони фізично неспроможні до запровадження радикальних інноваційних змін, а через дефіцит фінансових ресурсів не в змозі здійснити необхідну технологічну перебудову. Як було показано, головним рушієм інноваційної діяльності в ринковій економіці є використання інновацій в конкурентній боротьбі з метою підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства. Дослідники наголошують, що інноваційна діяльність є наслідком пошуку більш прибуткових сфер прикладення капіталу за умов падіння середньої норми прибутку. В умовах розриву виробничого та фінансового капіталів і недостатності останнього механізм ринкового стимулювання інновацій не спрацьовує. Інновації так і не стали належним засобом підвищення конкурентоспроможності. Оцінка вартості інтелектуальних благ відбувається на деформованому ринку, відірвано від потенційного економічного ефекту від впровадження інновації. Це деформує стимули для удосконалення виробництва інтелектуального продукту – основи інновацій.

За таких умов зростання попиту на інноваційну продукцію на споживчому і виробничому ринках веде до загострення економічних суперечностей і диспропорцій в національній економіці. Спроби здійснення галузевого «технологічного стрибка» за умов збереження загальної несприятливості підприємницького та інвестиційного клімату в країні, надмірного фіскального тиску, неефективності інституційної структури економіки обертаються втратами інших секторів економіки. Запровадження пільгових режимів для окремих секторів посилює фіскальний тиск на інші сектори економіки України, спонукає до збільшення внутрішніх позик, продукція високотехнологічних галузей не знаходить збуту в інших галузях через великий технологічний відрив і відсутність мотивації використання, що суттєво знижує синергетичний ефект інновацій, ефективність таких «точок зростання» поглинається в суспільному масштабі витратністю інших секторів економіки [7, с. 36].

Таким чином, модель створення локальних інноваційних осередків (у вигляді технопарків, технополісів тощо чи стимулювання виключно «високопродуктивних» галузей і виробництв) в Україні малоефективна через низьку сприйнятливість економіки до інновацій. Така політика не сприятиме за сучасних умов зміцненню всієї економіки, а зумовлює створення «технологічних анклавів» за рахунок стримування розвитку решти секторів, спонукатиме до зловживань і корупції. Принагідно зауважимо, що розгляд зовнішнього ринку як потенційного споживача українського інвестиційного продукту повинен враховувати наявність суттєвих явних і неявних політико-правових перешкод, які існують в сучасному світі щодо потоків продукції високих технологій.

Підвищення вимогливості споживачів на внутрішньому ринку та підняття офіційних регуляторних бар'єрів щодо технічних, екологічних, споживчих, ресурсозберігаючих тощо властивостей продукції вітчизняних галузей (що неминуче відбуватиметься в міру просування України шляхом вступу до СОТ та європейської інтеграції) лише складатиме додаткові перешкоди входженню на ринок та пригнічуватиме позиції українських виробників і не може розглядатися як дієвий стимул інноваційної діяльності. Відтак, слід очікувати подальшого збільшення обсягів імпорту високотехнологічної продукції.

Суттєві труднощі, з якими останнім часом стикається національна та світова економіки, як ніколи підкреслюють необхідність підвищення уваги суспільства, бізнесу та держави до проблем інноваційно-інвестиційного розвитку. В умовах суттєвого загострення боротьби за ринки збуту, обмеженості доступу до фінансових ресурсів, найбільші

шанси на мінімізацію втрат та швидке відновлення економічних показників матимуть насамперед ті країни, які змогли вибудувати високоєфективну економіку, засновану на постійному вдосконаленні виробничих процесів, створенні інноваційної продукції, оптимізації систем управління, високій інноваційній культурі населення загалом та управлінських кіл зокрема.

На сучасному етапі розвитку від системи державного управління вимагають не тільки сприяння залученню інвестицій з усіх можливих джерел, а й контроль за їх цільовим використанням, що дає змогу активізувати як виробничі і технологічні чинники економічного розвитку, так і соціальні, наукові, організаційні, природні. Разом з тим створити нову державну інноваційно-інвестиційну політику вищого рівня технологічного розвитку неможливо на морально застарілій виробничій базі, зношеному устаткуванні промислових підприємств і наукових центрів.

В Україні дотепер не створено обґрунтованої системи підтримки інноваційно-інвестиційної діяльності. Це стало однією з причин катастрофічного спаду інноваційно-інвестиційної активності в країні, який перевищує темпи зниження показників економічного розвитку. Ключовим напрямом на шляху прискорення темпів економічного зростання є активізація інноваційно-інвестиційних процесів.

Попри визнання провідної ролі інвестицій, які здійснюються з внутрішніх джерел фінансування, в політиці забезпечення інноваційного розвитку значна увага має приділятися створенню сприятливих умов для залучення в українську економіку іноземних інвестицій. Потреба залучення іноземних інвестицій під конкретні програми і проекти, які мають інноваційне спрямування, потребує подальшого формування організаційного механізму залучення іноземних інвестицій. З метою забезпечення інноваційної спрямованості іноземних інвестицій слід здійснювати такі заходи:

- зниження рівня оподаткування підприємств з іноземними інвестиціями у галузях економіки, які належать до пріоритетних напрямів інноваційної діяльності, при перевищенні інвестиціями певного розміру або виконанні завдань здійснення інноваційної діяльності;
- заохочення спільного фінансування інвестиційних проектів вітчизняними та зарубіжними інвесторами, з метою залучення сучасних виробничих, маркетингових, управлінських та організаційних інновацій;
- удосконалення організаційно-правових механізмів міжнародного трансферу технологій;

– всебічна підтримка створення промислово-фінансових груп з спрямуванням їх ресурсів на реалізацію довгострокових інвестиційних проектів та проектів, що вимагають значних обсягів інвестицій, за рахунок корпоративного фінансування цих проектів вітчизняними та зарубіжними суб'єктами;

– формування загальнонаціональної інформаційної мережі спеціальних інституцій, аудиторських, консалтингових фірм, які виступатимуть джерелом достовірної інформації про інвестиційні можливості підприємств, галузей та регіонів, інвестиційні перспективи, умови діяльності іноземних капіталів на території України, становище на ринках, виробничий, науково-технологічний, кадровий потенціал, макроекономічне становище, правове середовище тощо;

– будівництво бізнес-центрів, в тому числі, у невеликих містах – центрах регіонів, розвиток яких визначено як структурний пріоритет, за рахунок як державних, так і приватних інвестицій [14, с. 46].

Сучасна «нова економіка», яка здобуває поширення в світі і розвиток якої є одним із завдань інноваційного розвитку України, діє на міждисциплінарному, інтергалузевому рівні, спираючись на залучення в сферу своєї дії великої кількості різноманітних галузей. Це спонукає до переходу від галузевих пріоритетів інноваційної стратегії до функціональних, що полягатиме в мобілізації та розширенні національних конкурентних переваг. Першість функціональних пріоритетів над галузевими принципово важлива за умов нерозвиненості системи технологічного передбачення.

Недостатні обсяги ресурсів державного бюджету не дозволяють очікувати належного централізованого фінансування потреб науково-технологічного розвитку у повному обсязі та обумовлюють потребу забезпечення якомога більш цільового та ефективного використання всього комплексу наявних коштів. Тому інноваційний розвиток України має передбачати цілеспрямоване сприяння здійсненню всього комплексу нововведень: у розвитку продуктів у сфері матеріального та інтелектуального виробництва; у впровадженні засобів виробництва; у використанні сировини, матеріалів та комплектуючих у виробництві; в освоєнні ринків збуту продукції національного виробництва; впровадженні організаційних та інституційних форм функціонування національної економічної, наукової, соціально-культурної, інформаційної та інших сфер; поширенні виробничої, фінансової, споживчої, соціальної, інформаційної інфраструктури.

За нестачі державних фінансів визначального значення набуває саме сфера організаційних інновацій, які можуть за мінімальних інвестиційних вкладень (або й без їхнього здійснення) сприяти суттєвому підвищенню ефективності українських підприємств та функціонування національної економічної системи в цілому.

Інструменти інноваційної політики держави повинні бути спрямовані на дієве стимулювання інноваційної діяльності підприємств, мобілізацію фінансових, матеріальних, людських та організаційних ресурсів для реалізації завдань інноваційного розвитку відповідно до наведених вище орієнтирів.

Висновки та пропозиції. Таким чином, розвиток економіки України неможливий без масштабних інвестицій в інновації, які являють собою найважливіший фактор економічного зростання й відновлення, що забезпечує можливість модернізації діючих виробництв, створення і впровадження новітньої техніки і технологій, сучасних систем організації та управління економічними процесами, якісного відновлення ринкової інфраструктури.

Активізація інвестування є складовою частиною економічної політики, яка проводиться державою, галузями, регіонами, підприємствами, шляхом встановлення масштабів і структури інвестицій, джерел формування, напрямків їх раціонального використання, відновлення технічної бази виробництва, розвитку ринкових механізмів та підвищення рівня життя населення. Вона передбачає стратегічне прогнозування і планування інвестиційного процесу в реальному секторі економіки, сприяє вирішенню завдань соціально-економічної стратегії країни і спрямовується на реконструкцію тих підприємств, які здатні за короткий термін стати конкурентоспроможними на світовому ринку, задовольняти внутрішній попит населення в продукції та послугах, підвищувати зайнятість населення, отримувати високий прибуток і сплачувати податки, відроджувати вітчизняне виробництво і скорочувати необхідність імпорту товарів, розвивати науку та наукоємні виробництва.

Поштовхом до нарощування інвестицій повинне стати створення сприятливих умов для дії ринкових регуляторів: формування стабільного правового поля, захисту прав власності, зниження податкового тиску на підприємства, розвиток системи ринків і ринкових інструментів, розвиток інформаційної інфраструктури ринку. Причому сприяння поліпшенню інвестиційного клімату в Україні і надалі буде забезпечуватись тільки через масштабні комплексні заходи щодо по-

кращення інвестиційних умов і розширення механізмів та застосування сучасних інструментів здійснення інвестиційної діяльності.

В свою чергу, модернізація української економіки на засадах інноваційного розвитку має забезпечуватися комплексним застосуванням усіх доступних важелів економічної політики та запобіганням конфлікту між їхніми впливами та між вирішенням стратегічних та поточних завдань. За цих умов інноваційна стратегія як така, що за визначенням веде до підвищення рівня прибутковості національних підприємств, може стати реальним полем для багатогранної співпраці держави і бізнесу.

Аналіз управління інноваційно-інвестиційною сферою України свідчить про його низьку результативність. Підсумки інноваційної діяльності українських підприємств за десять років дають підстави зробити висновок про подальше поглиблення стагнації в інноваційній сфері, нехтування в державній політиці потребам формування технологічних основ економіки, заснованої на знаннях, закріплення технологічного відставання України від розвинених держав світу.

Список використаної літератури

1. Борщ Л. М. Інновації та інвестиції в реальному секторі економіки: перспективи розвитку / Л. М. Борщ // Економіка ринкових відносин. – 2012. – № 2. – С. 44-51.
2. Виленский П. Л. Оценка эффективности инвестиционных проектов : Учебник для вузов / П. Л. Виленский, В. Н. Лившиц, С. А. Смоляк. – Москва : Дело, 2013. – 248 с.
3. Державний комітет статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата 09.08.2017). – Назва з екрану.
4. Держстат. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rbcua.com/ukr/news/> (дата 09.08.2017). – Назва з екрану.
5. Дудар Т. Г. Інноваційний менеджмент : [навч. пос. для студентів вищ. навч. закл.] / Т. Г. Дудар, В. В. Мельниченко. – Київ : Центр учбової літератури, 2009. – 256 с.
6. Закон України «Про інноваційну діяльність». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/40-15> (дата 09.08.2017). – Назва з екрану.
7. Матвеев В. В. Маркетинг регіонів : інвестиційні аспекти / В. Матвеев, В. Щелкунов, В. Бондаренко, Ю. Каракай, В. Грамотнев. – Київ : Наук. думка, 2015. – 176 с.
8. Офіційний сайт Національної Ради реформ. Інформаційна довідка про стан інвестування в Україні. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reforms.in.ua> (дата 09.08.2017). – Назва з екрану.

9. Сілюкова С. Розвиток інвестиційного потенціалу регіону як об'єкт державного регулювання / С. Сілюкова // Публічне управління : теорія та практика : збірник наукових праць Асоціації докторів наук з державного управління. – Харків : Вид-во «ДокНаукДержУпр». – 2013. – Січень. – Вип. 1 (13). – 184 с.
10. The Global Innovation Index 2016. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2016-report> (дата 09.08.2017). – Назва з екрану.
11. Федоренко В. Г. Основи інвестиційно-інноваційної діяльності : навч. посіб. / В. Г. Федоренко. – Київ : Алерта, 2014. – 431 с.
12. Шевердіна О. В. Інвестиційна політика України як об'єкт державної економічної політики / О. В. Шевердіна // Публічне управління: теорія та практика. – 2012. – № 4 (12). – С. 111–117.
13. Юринець З. В. Інноваційна стратегія розвитку переробних підприємств України : монографія / З. В. Юринець, Б. М. Максимів. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 203 с.
14. Яблонська А. В. Значення міжнародних інвестицій в економічних процесах // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21 (12). – С. 292-299.

Стаття надійшла 05.11.2017 р.

Н. Н. Столбуненко,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки и управления
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова,
Французский бульвар, 24/26, 65044, г. Одесса, Украина
e-mail: talya18@mail.ru

М. Д. Новокрещенская,

ТОВ «Югметалсервис»
Ат. Головатого, 31, м. Одеса, 650003, Украина
e-mail: mashel.novo@gmail.com

ИННОВАЦИОННО-ИНВЕСТИЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ КАК ГОСУДАРСТВЕННАЯ СТРАТЕГИЯ УКРАИНЫ

В статье исследуются основные проблемы инновационно-инвестиционного развития Украины, как несовершенный механизм финансового обеспечения инновационно-инвестиционных программ; отсутствие эффективного менеджмента; неразвитость региональной инфраструктуры инновационно-инвестиционного процесса и другие.

Ключевые слова: инновации, инвестиции, инвестиционные ресурсы, инновационная политика.

N. M. Stolbunenko,

Candidate of Economics Sciences

Associate Professor

of Economics and Management Department

of Odesa I. I. Mechnikov National University,

24/26 Frantsuzskiy Boulevard, 65044, Odesa, Ukraine

e-mail: talya18@mail.ru

M. D. Novokreschenskaya,

TOV “Yugmetalservis”

31, At. Holovatoho str., Odessa, 650003, Ukraine,

e-mail: mashel.novo@gmail.com

INNOVATIVE AND INVESTMENT DEVELOPMENT AS A STATE STRATEGY OF UKRAINE

Summary

The article explores the main problems of innovative and investment development of Ukraine, as an imperfect mechanism for financial support of innovative investment programs; lack of effective management; underdevelopment of the regional infrastructure of the innovation and investment process, and others.

Key words: innovation, investment, investment resources, innovation policy.

References

1. Borshch, L. M. (2012). Innovatsii ta investytsii v realnomu sektori ekonomiky : perspektyvy rozvytku [Innovations and investments in the real sector of economy : prospects for development]. *Ekonomika rynkovykh vidnosyn. – Economy of market relations*, No 2, pp. 44-51. [in Ukrainian].
2. Vilenskiy, P. L., Livshits, V. N. & Smolyak, S. A. (2013). Otsenka effektivnosti investitsionnykh proektov : uchebnyk dlia vuzov [Evaluation of the effectiveness of investment projects : Manual]. Moskva : Delo. [in Russian].
3. Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy [State Committee of Statistics of Ukraine]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
4. Derzhstat [State Statistic Committee]. Retrieved from <http://www.rbcua.com/ukr/news/>[in Ukrainian].
5. Dudar, T. H. & Melnichenko, V. V. (2009). Innovatsiinyi menedzhment : navch. pos. dlia studentiv vysh. navch. zakl. [Innovation Management : Manual]. Kyiv : Tsentri uchbovoi literatury. [in Ukrainian].
6. Zakon Ukrainy «Pro innovatsiynu diialnist». [Law of Ukraine “On innovation activity”]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/40-15> [in Ukrainian].
7. Matveev, V., Shchelkunov, V., Bondarenko, V., Karakai, Y. & Gramotniev, V. (2015). Marketinh rehioniv : investytsiini aspekty [Marketing of the regions : investment aspects]. Kyiv : Nauk. dumka. [in Ukrainian].
8. Ofitsiinyi sait Natsionalnoi Rady reform. Informatsiina dovidka pro stan

- investuvannia v Ukraini [Official website of the National Council for Reforms. Information about the state of investing in Ukraine]. Retrieved from <http://www.reforms.in.ua> [in Ukrainian].
9. Siliukova, S. (2013). Rozvytok investytsiinoho potentsialu rehionu yak ob'iekt derzhavnoho rehuliuivannia [Development of the investment potential of the region as an object of state regulation]. *Publichne upravlinnia : teoriia ta praktyka : zbirnyk naukovykh prats Asotsiatsii doktoriv nauk z derzhavnoho upravlinnia. – Public management : theory and practice : Collection of scientific works of Association of doctors of public sciences*, Vyp. 1 (13). [in Ukrainian].
  10. The Global Innovation Index 2016. Retrieved from <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2016-report>
  11. Fedorenko, V. H. (2014). Osnovy investytsiino-innovatsiinoi diialnosti : navch. posibnyk [Fundamentals of investment and innovation activity : manual]. Kyiv : Alerta. [in Ukrainian].
  12. Sheverdina, O. V. (2012). Investytsiina polityka Ukrainy yak ob'iekt derzhavnoi ekonomichnoi polityky [Investment policy of Ukraine as an object of state economic policy]. *Publichne upravlinnia : teoriia ta praktyka. – Public administration : theory and practice*, No 4 (12), pp. 111-117. [in Ukrainian].
  13. Yurynets, Z. V. & Maksimov, B. M. (2011). Innovatsiina stratehiia rozvytku pererobnykh pidpriemstv Ukrainy [Innovative strategy of development of processing enterprises of Ukraine]. Lviv : Vydavnychyi tsentr LNU imeni Ivana Franka. [in Ukrainian].
  14. Yablonska, A. V. (2011). Znachennia mizhnarodnykh investytsii v ekonomichnykh protsesakh [The role of international investments in economic processes]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy. – Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*, Vyp. 21 (12), pp. 292-299. [in Ukrainian].